

BESZÉLGETÉS BIKÁCSY GERGELLYEL

Bustert látni

MORSÁNYI BERNADETT

„BRESSON AZ ESZTÉTIKUMÁVAL LEBILINCSEL, AMIKOR FILMET NÉZEK, DE AMIKOR KIJÖVÖK A MOZIBÓL, GODARD OTT VÁR ORDÍTÓZVA A BEJÁRATNÁL.”

Bikácsy Gergely filmkritikus, film-történész, író 75. születésnapja tiszteletére jelent meg a Francia Új Hullám Kiadó gondozásában a *Bolond Pierrot különös kalandja I. – Töredékek Bikácsy Gergely (szubjektív) filmtörténetéből Robert Bressontól Jean-Luc Godard-ig* című kötet.

• Mit szólt hozzá, mikor megtudta, hogy barátok, pályatársak anyagi támogatásával könyv jelenik meg a születésnapjára?

Nagyon sokáig – amíg készült – nem tudtam a kötetről. A megjelenés előtt két héttel véletlenül szereztem tudomást róla, Facebookon valaki elszólta magát. Nagyon meglepődtem, de örültem neki, hiszen hízelgő rám nézve.

• A kötet elején barátok, kollégák köszöntői olvashatók, majd hat fejezetben hat rendező portréja (Robert Bresson, Michelangelo Antonioni, John Cassavetes, Jacques Rivette, Alfred Hitchcock és Jean-Luc Godard) rajzolódik ki, a fejezetcímek Godard filmjeit idézik.

A szerkesztő, Pentelényi László találmánya ez, az írásaim jelentik az alapot, de Pentelényi alkotóként nyúlt a szövegekhez, s én ezt elfogadom. Persze lehet, hogy ha tudok a könyvről és együtt csináljuk, akkor szóltam volna, hogy ezt, vagy azt máshogy kéne, de ezek már utólagos találgatások. Olyasmi ez, mint egy drámaíró esetében, akinek színpadra viszik a művét. Onnantól kezdve a színházi rendező munkája, s az író jobb, ha nem szól semmit, csak ha durva hibát talál. Ilyet nem találtam. Ma már nincs külön filmkönyvkiadó, a Francia Új Hullám Kiadó unikum, s így még szívhez szólóbb, hogy itt jelenhett meg a könyv.

• A készülő második kötet összeállításában szeretne részt venni?

Igen, azt már a megjelenés előtt is megnézném, de ha ilyen jó lesz a második kötet is, akkor azzal is elégedett leszek. Van egy-két kedvenc írásom, amit a második részbe beletennék. Nagyon szeretem Andrzej Wajda *Az ígéret földje* (1976) című filmjéről szóló kritikámat, ami a *Filmvilágban* jelent meg 1977-ben. A lengyel film nemzedékem nagy élménye volt – Wajda is – és mellesleg, mikor ezt írtam még nem tudtam, hogy később minden idők legnagyobb filmjének választják meg a lengyel kritikusok. A magyar folyóiratokban akkoriban nem írtak róla, holott bemutatták Magyarországon. Stanisław Reymont regénye nyomán készült a film, a múlt század elején játszódik Łódźban, amikor a lengyel ipar kiépült, az ország vadkapitalista korszakában. Három szereplő köré épül a történet, akiket három kitűnő lengyel színész formál meg (Daniel Olbrychski, Andrzej Seweryn és Wojciech Pszoniak). Elementárisan erős film, első ránézésre hagyományos, de Wajda leggazdagabb formanyelvű munkája. Az '50-es évek végén a lengyel filmek voltak a legjobbak azok közül, amik bekerültek a magyar mozikba. 1956 után két-három évig kulturális liberalizmus volt Lengyelországban, ösztöndíjakat adtak nyugatra, Mrożek így utazhatott Franciaországba. Ha nincs az '56 utáni felvirágzás, lengyel új hullám sincs. Ez az időszak a magyaroknál mélypont volt. A lengyel filmekkel előbb ismerkedtem meg, mint a franciákkal, de francia szakos voltam, nem tudtam lengyelül, s mikor ösztöndíjjal Párizsba kerültem már nem volt kérdés, hogy a francia filmek felé dől a mérleg.

• A könyv mottója egyik kedvenc mondata: „En nem tudom, ki vagyok, de az vagyok.”

Ez nem az én mondatom, de sajátommá vált. A *Literán* volt egy olyan körkérdés a szerzőkhöz, hogy mi a kedvenc saját mondata, s mi másról a kedvenc mondata. A sajátom „az öngyilkosok közöttünk vannak”, a választott pedig „az én nem tudom, ki vagyok, de az nagyon”.

• 1964-ben a *Tiszta szívvel című egyetemi irodalmi és kritikai folyóiratban Makacs égítést címmel sci-fi kisregényt publikált, rögtön az elején olvasható egy kiszólás, „Illene bemutatkoznom is: OP vagyok, munkaköröm nagyjából megegyezik a földi újságírókéval.” A valóság és a fikció ötvözése, illetve a szövegekből való kikacsintás minden munkájára jellemző. Ez a gesztus, illetve a megkettőzött én összefüggésbe hozható a francia új hullámos filmekkel? Például *Belmondo a Kifulladásigban* (1960) nemcsak Michel Poiccard, hanem László Kovács néven is szerepel, a *Bolond Pierrot-ban* (1965) *Belmondo* polgári neve *Ferdinand Griffon*, de *Anna Karina Pierrot-nak* szólítja. Az utazó pozíció és az időutazás is több kötetében, például az *Athanáz* (2011) című regényében is visszaköszön.*

A *Makacs égítést*re még nem hatottak a francia filmek. Gimnazista koromban olvastam Szathmári Sándor *Kazohinia* című könyvét, mely 1941-ben jelent meg először cenzúrázva, 1946-ben már a kihagyott részekkel együtt, s egy újabb formában 1957-ben, ekkor olvastam. Formailag a *Robinson Crusoe*-t idézi fel a regény. A *Makacs égítést* címmel pedig József Attilára utalok, a *Miben hisztek...* című vers egyik sorából idézek. Az *Athanázra* nagyon stimmel, amit mond. Az elfelejtett, kicsit egzotikus dolgok mindig érdekelték. Az ötvenes években koreai diákok is tanultak a gimnáziumokban – erről Nádas Péter is ír az új könyvében – nekem is voltak koreai osztálytársaim, ez is egzotikumot jelentett számomra, érdekes élmény volt. Az elvágyódás pedig nagyon régi motívuma a francia romantikának is.

• 1988-ban jelent meg Pajkos nő az árnyas utcán című „giccsregénye”, melyet Glauziusz Tamás néven publikált. Miért használt írói álnevet?

A mű kulcsregénynek minősült, szerkesztőségi kollégáimról és filmgyári munkatársaimról írtam. Mivel a szereplők egy szűk közeg számára felismerhetőek voltak, úgy éreztem, gesztust gyakorlok feléjük, ha nem a saját nevemen publikálom. 1982-ben írtam a regényt,

de jó néhány évet késett a megjelenés, ami akkor megszokott volt.

• *Miért a Glauziusz Tamás nevet választotta?*

Glauziusz bácsi dala nagyon híres volt – folyamatosan játszották az '50-es évektől kezdve – Feleki Kamill énekelte az *Állami áruházban* (1953). 1976-ban a Kaposvári Színház is bemutatta, óriási botrány lett az áthallások miatt. Ascher Tamás rendezte a darabot, Budapesten is játszották, itt is nagy zajgás támadt, rendőrök nyomultak az előcsarnokban. Tetszett a Glauziusz név, de furá lett volna Glauziusz bácsiként publikálni.

• *A Tamás mellett esetleg Ulpius Tamás miatt döntött?*

Lehet, hogy köze van a névválasztáshoz az *Utas és holdvilágnak*, a *Saját Rómában* (2005) szerepel is egy fejezet *Szerb Antal az Ulpiában* címmel, s régen is foglalkoztatott a regény. Rómában, Traianus oszlopa közelében felfedeztem egy éttermet, aminek Ristorante Ulpia a neve. Felmerült bennem a kérdés, hogy vajon Szerb Antal hőséről nevezték-e el a helyet. Lehet, hogy nem, de arra büszke vagyok, hogy ez ügyben gyanút fogtam.

• *A „giccsgény” kifejezés honnan jön?*

Nem is tudom, van-e ilyen műfaj, szerintem én találtam ki. Szerettem ezt a szót. A giccset általában utálok, ennek ellenére van

Bikácsy

Gergely

(Párizs, 1984)

néhány giccs, amit nagyon nagyra tartok, az egyik *A cherbourgi esernyők* (1964), a francia filmtörténetemben meg is említem. Szerintem a legnagyobb giccs. A másik a *Csárdáskirálynő*, amit ahogy öregszem, egyre nagyobbra tartok. Molnár Gál Péter egyik nagy poénja, hogy a magyar kultúrának két nagy darabja van a *Bánk bán* és a *Csárdáskirálynő*. Ezen a kijelentésen mindenki meghökkent, pedig így van. Mind a kettő kultikus valahogy. A *Bánk bánt* ritkán adják elő, mert félnek tőle, a kulcsregényben írok is a *Bánk bánról*. A magyar kultúrtörténet furcsasága a *Bánk bán*, egy amatőrnek számító író, aki maga sem tudta, hogy remekművet írt, s mások sem nagyon. Katona József életében nem játszották a darabot, esztétik elemzik, hogy ez egy nagyon rossz amatőr munka. A teljesen profi dolgokat sosem szerettem, talán ezért is keltette fel az érdeklődésemet. A francia irodalom tele van profikkal, például a nagy klasszikusok: Voltaire, Racine és Corneille. Aztán a XX. században szerencsére szaporodtak a nem igazán profik, akik ezért állnak közel hozzám. Egyébként igazi profi nem ír giccset, csak pénzkeresési célból. Visszatérve a giccsgényre, az volt az elképzelésem, hogy imitálók egy iszonyú giccsgény történetet az életből. Ha nézünk egy hegyet, az nem alapvetően giccsgény, hanem a néző által, utólag válik azzá. Felidéztem egy emléket az életemből, s úgy éreztem, hogy giccsként jobban el tudom mesélni, így sikerült megfelelő távolságot teremteni.

• *Bolond Pierrot moziba megy (1992) című kötetét bújtatott önvallomásnak nevezte a hatvanas évekről, az új hullámról, generációja életérzéséről, de az önvallomásos jelleg minden művére igaz. Érdekes, hogy munkáit olvasva inkább kitárulkozó alkatnak tűnik, miközben köztudottan zárkózott ember.*

Talán éppen ezért, aki zárkózott a magánéletben, szeret feltárulkozni az írásaiban. Azért sem vagyok igazán profi író, mert nem tudok kitalálni egy Anna Kareninát, vagy olyan hús-vér figurákat teremteni, amilyeneket Móricz. Muszáj a saját életemből – mint naplóból – meríteni, s ez valóban mindegyik írásomra igaz.

• *A könyv első lapjain szerepel egy fénykép, melyen Georges Méliès síremlékén ül büszke tekintettel, inkább vidáman, mint szomorúan.*

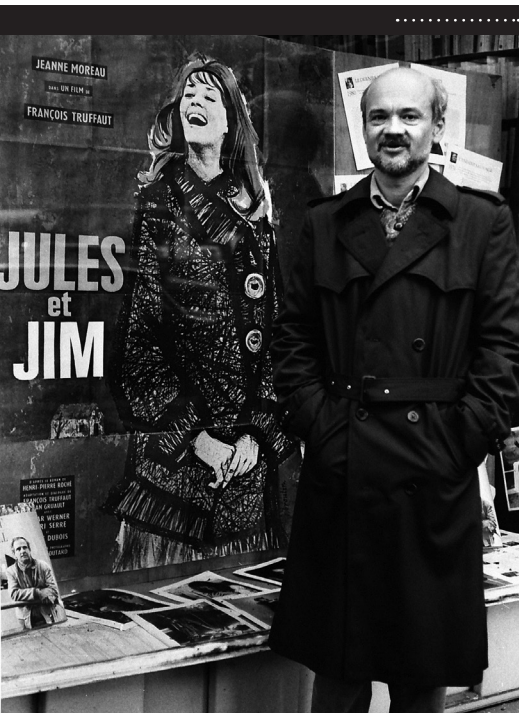
Soha nem éreztem tragikusnak egy temetőt, kivéve, mikor a szüleimet temettem, de egy általános temető se nem szomorú, se nem vidám. A '80-as évek elején a Père-Lachaise temetőbe tettünk egy sétát Szilágyi Lenkével, aki akkor már ismert fiatal fényképész volt. Iszonyú nagy a Père-Lachaise, s nincs „teremő”, aki eligazítana a síroknál, magunktól találtuk meg Méliès-t és Lumière-t. Méliès-szel kezdődött a francia játékfilm, érdekes, groteszk figura volt, nagyon örültem, hogy megtaláltam. Egy másik temetőben Sartre sírjánál is le vagyok fényképezve.

• *A kötet fűlszövegén a következő olvasható: „Van dokumentum, mely szerint csak 2017 őszén leszek hetvenöt éves. Alig tudok dönteni, mindenesetre kisiskolától kezdve a '42-esek osztályába jártam, és ezt nem érzem nagy bajnak.” Két évben is megünnepelték a 75. születésnapját, a családjával mikor tartotta?*

Maradjon ez titok. Én mindig a '42-esek osztályába jártam, így „negyvenkettesnek” tartom magam, a meghatározó az, amikor az ember elkezd az iskoláját. Egy gyereknél még számít egy év, de az már mindegy, hogy valaki 113, vagy 114 éves.

• *Barna Imre egy interjúban Krúdy-figurához hasonlította, akiről novellát kéne írni. A születésnap köszöntők között szerepel egy szűreális novella Mándy Iván Strandok, uszodák (1984) című kötetéből, ami arról szól, hogy Jacques Tatiról írt szövegét elvesztette egy telefonfülkében.*

Sajnos ez így volt. Mindenkinek van szörnyű ballépése. De, ami igazán fáj, hogy akkor nem kértem tőle elnézést. Nagyon megsértődtem, mikor bevallottam neki ezt telefonon, s tőle szokatlan módon, durván reagált. Aztán önmagát szidta több helyen – ebben az írásában is –, mert sosem készít másolatot a szövegeiről. Az már az írói fantázia része, hogy szalmakalapban és szivarozva látott a Lukács fürdőben, s természetesen az sem igaz, hogy nem köszöntem neki, ő nem köszönt. Mándy teljesen olyan, aki kitalálhatott volna engem, s ezzel elégedett vagyok. Krúdy talán nagyobb író, de nem az én világom, nála más figurák szaladgálnak. Közvetlenül Mándy halála előtt, Buster Keaton filmhét volt a Toldi moziban, akkor már ritkán járt moziba. A vetítés végén az előcsarnokba jött és mindenkivel kezelt fogott, aki az ismerőse volt. Nekem is köszönt, s mosolyogva azt mondta: „Bustert látni és meghalni.” Másnap meghalt.

SZILÁGYI LENKE FELVÉTELE

• *A különcsége tudatos?*

A különös nem lehet tudatos.

• *A különség igen, például Godard különböző gesztusai.*

De az már póz, nem ösztönös magatartás.

• *Godard-ral 1981-ben készített interjú a Filmvilág számára, Párizsban Truffaut-val is találkozott. Milyen emlékeket őriz a találkozókról?*

Godard iszonyú mogorva volt mindenkiével. 1980-ban a Francia Intézetben, az 50. születésnapja tiszteletére tartottak ebédet, vagy vacsorát. Alighogy megjelent, fogott egy széket, a fal felé fordította és beült háttal. Ott volt a francia nagykövet, a kultúrattasé. Ez nagyon tetszett, mert nem velem volt udvariaskodni, s ha a nagykövettel modortalán, azon csak röhögök. De Godard-hoz hozzátartozik, hogy fordított esetben megsértődik. Amikor egy fesztiválon tortát nyomtak az arcába, azon ő sem mosolygott. Az interjú rémes élmény volt, három percet adtak minden újságírónak, hogy kérdezzenek. Sorba kellett állni. Teljesen igaza volt, mikor kiigazított, de három perc alatt érdemben nem lehet kérdezni. Truffaut nagyon kedves pasi volt, külön írt táviratot, mikor magyar származású felesége – aki szépségkirálynő is volt –, Budapestre jött meglátogatni a rokonait. Örömmel rohantam hozzá, Truffaut új filmjéről, *A zöld szobáról* (1978) beszélgettünk, amit Magyarországon csak később mutattak be.

• *„Ne keressetek Párizsban, mert úgyis ott vagyok (és maradok)” – írta a Buñuel-naplóban (1997). „Rómát akarok, Rómát akarok” – olvasható a Saját Rómában. Miért váltott át Párizsról Rómára?*

Olyan ez, mint a szerelemben egy nő, aki egy idő után már nem ad akkora újdonságot, persze közrejátszik az is, hogy mire van lehetőség. Most már Rómába is ritkábban járok. Francia szakos voltam, franciát tudok, ez erősebben köt Párizs-hoz. Szerettem és jól ismertem, de ma már nem az a város, ami huszonnégy éve volt, teljesen új negyedei lettek. Sokáig egy gimnáziumi osztálytársamnál laktam Párizsban, aztán laktam szállodákban is, borzalmas lepratelepeken, ami érdekes élmény volt. Rómában már jobb helyeken szálltam meg, öregkoromra Róma kényelmesebbé vált számomra, s jobban is tetszik Párizsnál, ami távolságtartó város.

• *Sok időt töltött Párizsban ösztöndíjjal, nem gondolt arra, hogy kint maradjon?*

Gondoltam rá, de én akkor már harminc felett voltam, nem bírtam volna

éjjeli szállodaportásként dolgozni, minden magyar ismerősöm éjszakai portás volt. Elég sok elrettentő, szomorú példát láttam a disszidens magyarok között. Nagyon nehéz volt a sorsuk kezdetben, nyilván később jobb lett, de engem a nehéz kezdet elriasztott. Például Ajtony Árpád sorsa, aki 1969-ben tűnt fel a *Naponta más* című prózaantológiában, szerepelt az *Égi bárányban* (1971) is egy egész kis szerepben. A legtehetségesebbek közé sorolom generációjában Bereményivel együtt. Ajtony talán eredetibb, de itthon csak egy-két novellája jelent meg. A magyar olvasóknak jobb lett volna, ha itthon marad. Nem volt közeli barátom, Budapesten csak párszor találkoztunk, Párizsban viszont felkerestem. Fél évvel korábban költözött ki, mint ahogy kimentem ösztöndíjjal. Egy szörnyű padlásszobában lakott, ahol nem volt világítás, ki volt kapcsolva az áram. Egyszer-kétszer még találkoztunk, de úgy láttam, nem nagyon forszírozza a dolgot, mert szégyelli, hogy ilyen rossz körülmények között él. Amikor hosszú évtizedek után hazajött, kiadták a novelláit (*A birodalom elvesztése*, 1998). De ötven év után már nem lehet betagozódni a magyar irodalom foylamába. Nem lett belőle a saját tehetségét kiffuttató író. Ilyen elrettentő példákat láttam. Sipos Gyula (Albert Pál néven írt a magyar lapokban), aki centrumot jelentett a magyar művészeknek Párizsban, mindenkinek azt javasolta, hogy menjenek inkább haza. Szabó László színész befutott Franciaországban, jóban voltam vele, de ő is inkább haver volt. Iszonyúan jól bírta az italt, mindenkit az asztal alá ivott, de fel sem merült benne, hogy segítsen Párizsban maradni. Bivalyerejű természetű, ivós, mulatozó Kusturica típusú hőst kell elképzelni, a vad cigányok közé illene mulatozni.

• *Változott a filmes ízlése az évtizedek során? Van olyan rendező, akít régen nem szeretett, de most igen?*

Antonioni fiatal koromban idegen volt tőlem, bármennyire becsültem *Az éjszakát* (1961), a felnőtt, jómódú emberek, nyugati értelmiségiek lelki válsága nagyon távol állt tőlem. Ugyanakkor Kurosawa mindig közel állt hozzám, pedig a japán samurájokon keresztül még távolabbi világ jelenik meg, mégis hatottak rám a filmek.

• *Grunwalsky Ferenc és Szomjas György is írt köszöntőt a kötetbe, mindkettőjük filmjeiben felbukkan szereplőként. Szereti a forgatásokat?*

Nagyon régi kapcsolat fűz hozzájuk. Grunwalskyval a bölcsészkaron ismerkedtem meg, Szomjással is még az egyetem alatt. Feri a *Levelek L&M-nek* (2002) című naplószerű könyvében külön fejezetet írt rólam. Szomjas nemrég megkérdezte, hogy lenne-e kedvem szerepelni a készülő *Roncsfilm2*-ben. Mondtam, hogy persze, hogy lenne kedvem, mindenki, aki benne volt és még él, ott lesz. Muszáj lesz kihúzni a következő húsz évet, hogy ez meglegyen. Szomjas filmjeiben rögtönözni lehetett, ezt szerettem, elmondta körülbelül, hogy mi van, és tessék. Megírt, pontosan eljátszandó szerepet nem vállalnék. Grunwalskynál is laza volt egy forgatás.

• *Korábbi, francia filmekről szóló írásiban mindig napra kérek, rendezesek az olyan típusú kiszólások, hogy „magyarul – mondanunk sem kell – ismeretlen”. Huszonnégy éve nem volt Párizsban, moziban tíz éve. Miért szűnt meg számára a (francia) filmek, mozik varázsa?*

A rendszerváltás után új világ jött, majdnem minden filmet behoznak, lehet utazni. Párizsban volt két-három kisebb mozi, ahol éjjel-nappal filmeket néztem, olykor hamis igazolványokkal. Magyarországon senki sem tudott ezekről a filmekről, én fedeztem fel őket. De '91 óta már nincs annyi felfedezni való, nincs olyan csemege, amit én szállíthatnék. Mostanában inkább a dokumentumfilmek keltik fel az érdeklődésemet. Állítólag léteznek ma olyanok, amitől elállna a lélegzetem, értékes dokumentumfilmek futnak különböző magyar vagy budapesti dokumentumfilm fesztiválokon. Na, de ebbe bele kéne merülni, mint egy óriási óceánba, lemerülni és nézni...

• *A Titanic Filmfesztiválon most mutatták be Agnès Varda Arcélek, útszélek (Visages villages, 2017) című új dokumentumfilmjét, melyet egy fiatal fotóossal, JR-rel készített.*

Majdnem megnéztem, de aztán mégsem vándoroltam el a Toldi moziba, félttem, hogy túl sokan lesznek. Szerettem Varda filmjeit, egyszer találkoztunk egy francia filmfesztiválon, de csak egy kézfogásra volt idő, nem tudtunk beszélgetni.

• *Lehet azt mondani, hogy a francia filmekről szóló esszéi írásakor az az ambíció fűtötte, hogy valami újat felfedezzen?*

Ahogy Karinthy hőse mondja: én fedezem fel az Északi-sarkot, én fedezem fel a repülőt. Aztán megjelenik a tanár, s a főhős leesik a bordásfalról. Hát ennyit az ambícióról. •